

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы -
Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, № 4 (125)/2018, 53-62pp.
<http://bulpolit.enu.kz/>; E-mail: vest_polit@enu.kz

МРНТИ 03.09.55

Л.Н. Нурсултанова¹, Т.Т. Атаева², М.А. Маметай³

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: ¹2012nura@bk.ru, ²jan_92.17@mail.ru, ³abdullaevna_96@mail.ru)

Қазақстан-Қытай энергетикалық жобалары

Аннотация. Әлемдік саясатта энергетикалық фактордың әскери фактордан кем емес рөл ойнай бастауы, энергетикалық дипломатияның халықаралық саясат құралы ретінде қалыптасып, әрі қарай дамуына алып келді. Осы орайда, Қазақстанның шығыстағы көршісі болып табылатын Қытай Халық Республикасымен арадағы энергетикалық байланыстың маңыздылығы зор. Мақалада екі мемлекеттің екі жаққа да маңызы бар мұнай-газ жобаларын жүзеге асырудағы негізгі кезеңдері сарапталып қарастырылған.

Екі республика да тұрақты негізде комитеттің 9-шы отырысында қабылданған шешімдердің орындалу нәтижелерін қарастырады. Бұдан басқа, мұнай-газ және атом өнеркәсібіндегі ынтымақтастықтың жай-күйі мен перспективалары, сондай-ақ электр энергетикасы, жаңартылатын энергия көздері саласындағы ынтымақтастық және бірлескен жобаларды жүзеге асыру мәселелері талқыланады.

Инвестицияларды тарту бойынша көш бастап тұрғандардың қатарында осы 26 жыл ішінде отын-энергетикалық секторға 200 млрд. доллар тікелей шетелдік инвестициядан тартылған болатын. Бүгінгі күні бұл саладағы жағдай: үш ірі жоба - Теңіз, Қашаған және Қарашығанақ - өндірісті кеңейту жобаларын іске асыруда, жалпы инвестиция көлемі 42,3 миллиард долларды құрайды.

Түйін сөздер: Қазақстан, Қытай, мұнай, газ, энергетикалық мүдде, ресурстар, шикізат, экономикалық ынтымақтастық.

<https://doi.org/10.32523/2616-6887/2018-125-4-53-62>

Кіріспе. Қазақстан мен Қытай арасындағы энергетика саласындағы екіжақты қарым-қатынастар өзара тиімді сипатқа ие. Бұл ынтымақтастықты практикалық мақсаттарға әлдеқайда жылдам қарқынмен алып шығуға мүмкіндік берді, мысалы, бұл ресей-қытайлық мұнай-газ келісімшарттарымен салыстырғанда әлдеқайда тезірек жүзеге асты.

Мақаланың мақсаты Қазақстан мен Қытай арасындағы энергетика саласын зерттеу. **Авторлар** екі жақты ынтымақтастықтың жүзеге асу үрдістерін сараптаған. **Мақалада** келесідегідей әдістер қолданылған: тарихи әдіс қарым-қатынастардың даму кезеңдерін саралау арқылы көрсетілген. **Сараптама** әдісі бірлескен жобаларды дамыту негізінде қолданылған.

Талқылау: Екі жақты энергетикалық қатынастарға негізгі серпін берген 1996 жылғы 24 қыркүйекте мұнай және газ саласындағы ынтымақтастық туралы үкіметаралық келісімге, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Энергетика және минералдық ресурстар министрлігі мен Қытай ұлттық мұнай-газ корпорациясының (CNPC) Қазақстандағы кен орнын игеру және мұнай құбырын салу жөніндегі келісімге қол қойылуы болды. Қол жеткізілген уағдаластықтар екі тараптың да мүдделерін қанағаттандыратын, екі елдің қатысуымен бірқатар бірлескен жобаларды жасауға мүмкіндік берді. Осыдан бірнеше жыл өткен соң, қазақстандық мұнай-газ саласына салынған инвестиция көлемі Қытайды осы көрсеткіш бойынша көшбасшылардың бірі ретінде қарастыруға жол ашты.

Энергетика және энергетикалық ресурстарды тасымалдау саласындағы Қазақстан мен Қытай арасындағы ынтымақтастық екі ел арасындағы сауда-экономикалық байланыстардың басым бағыты болып табылады. Екіжақты қарым-қатынастардың кең ауқымында осы

мәселелер 2005 жылы Қазақстан мен Қытайдың Стратегиялық әріптестік қатынасын орнату және дамыту туралы бірлескен декларациясында анықталған [1].⁵

XXI ғасырдың басында мұнай-газ секторындағы жобаларды жүзеге асыру бойынша ынтымақтастық қарқынды дамыды. Қазақстанға келген ең алғашқы қытайлық инвесторлардың бірі CNPC болды, оған 1997 жылы «Ақтөбемұнайгаз» АҚ акциясының 60,3% сатылған болатын. Бұл келісімнен кейін қазақстандық компания «CNPC-Ақтөбемұнайгаз» БК айналды, ал 2003 жылы мамырда қытайлық тарапқа осы компания акциясының қалған мемлекеттік пакеті (Жаңажол мен Кеңқияқтағы кен орындарын өңдеуші) сатылды. 2004 жылы Sinopac Group Солтүстік кен орындарында бірнеше блоктарға ие американдық FIOC (First International Oil Company) компаниясын сатып алды. Кейіннен, CNPC канадалық PetroKazakhstan-ды 4,2 млрд. \$-ға сатып алды. 2006 жылы желтоқсанда қытайлық CITIC Group Nations Energy компаниясын және оның 400 млн. т запасқа ие Қаржанбас кен орынын игеруші қазақстандық активі «ҚаржанбасМұнай» компаниясына ие болды.

Осылайша, елімізде Қытайлық мұнай-газ бизнесінің өкілдігі елеулі түрде нығайды, және Қытайдың Қазақстанның энергетикалық активтеріне деген инвестициялық мүдделеріне ғаламдық экономикалық дағдарыс өз әсерін тигізе алмайды.

Экономикалық дағдарысқа қарамай өсіп келе жатқан Қытай экономикасы энергия ресурстарының жетіспеушілігін сезінуде. Нәтижесінде, Қытайдың энергетикалық нарығында мұнай мен газды тұтынудың өсімі минимумға дейін төмендеді. 2005 жылы 49,3 млрд. текше метр газ өндірілді, ал 2007 жылы бұл көрсеткіш 69,3 млрд. текше метрді құрады, яғни 20 млрд. текше метрге ұлғайған, газ тұтыну да шамамен сонша көлемде өсті – 46.8 млрд. текше метрден 67,3 млрд. текше метрге дейін.

Қытай Орталық Азия елдеріндегі энергетикалық секторда өз мүдделерін белсенді түрде алға жылжытуды жалғастыруда. Қытай экономикасы мұнай мен газ жетіспеушілігіне байланысты, белгілі бір дәрежеде Қазақстанмен және Орталық Азиядағы энергетикалық ресурстарға ие бірқатар республикалармен қарым-қатынасы жағдайына тәуелді.

2006 жылы жаһандық маңызды екі ірі жобаны іске асыру туралы келісім жоғары деңгейде өтті. Бірінші ірі жоба - Қазақстан-Қытай ірі мұнай құбырының құрылысы және оның екінші кезеңі - Каспий теңізін Батыс Қытаймен байланыстыратын автожолдың соңғы учаскесі. Екінші ірі жоба - Орталық Азия елдерін Қытаймен, атап айтқанда, Қазақстан мен Қытайды байланыстыратын газ құбырын салу.

Қытай тарапының инвестициялық салымдарының 70% мұнай-газ секторына бағытталған. Қытай Қазақстанның мұнай және газ көздеріне қол жеткізе отырып, энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге тырысады [2].

Сондай-ақ, оның дамуы мен уақытын талап ететін идея бар - бұл энергетикалық клубтың құрылуы. Осылайша, ұйымға және оның мүше-мемлекеттеріне қолдау көрсету мақсатында Қытай дағдарысты еңсеру үшін елдерге 10 млрд. доллар несие бөледі.

Осы тұрғыда, жүзеге асырылып жатқан екі жобаны қоса алғанда, барлық үш идея энергетикалық ынтымақтастық саласындағы ең перспективалы болып саналады, олардың өзара әрекеттестігі өте қарқынды дамып келеді.

Қазақстан-Қытай мұнай құбыры. Сыртқы нарыққа энергия ресурстарын жеткізу және төлемге қабілетті елдермен серіктес болу Қазақстан үшін өте маңызды мәселе болып табылады, олардың ішінде Қытай Халық Республикасының тарапынан тартымды ұсыныстардың саны көп. Бұл мәселені шешу шикізат пен экспортты энергиямен жабдықтаудың одан кейінгі болашағымен тікелей байланысты. Әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыс жағдайында барлық дерлік елдер ЖІӨ-нің төмендеуінің ең аз көрсеткішін көрсетуге және әлеуметтік тұрақсыздық деңгейін төмендетуге әкелетін ең тиімді жобаларды ұсынуға тырысуда.

---

5 Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігінің ресми сайты <http://www.mfa.kz/kz/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-kitajskoj-narodnoj-respublikoj> (қаралған уақыт: 7.08.2018)

XXI ғасырдың басынан бері мұнай-газ секторындағы жобаларды іске асырудағы ынтымақтастықарқынды дамып келеді. 2005 жылдың 15 желтоқсанында Атасу-Алашанькоу учаскесінде Қазақстан-Қытай мұнай құбырының құрылысы бойынша жұмыстар аяқталды. 2006 жылы Қазақстан Каспий жағалауынан Қытайдың шығыс провинцияларына жылына 20 млн. т мұнай тасымалдайтын мұнай құбыры іске қосылды. Бұл қазақ-қытай жобасы оның күрделі тарихына қарамастан, екі ел арасындағы ынтымақтастықтың басты жетістігі болды және олардың ауқымды энергетикалық ынтымақтастығының кепілі деп санауға болады.

2007 жылы «Атасу-Алашанькоу» магистральдық мұнай құбырын іске қосу бойынша серіктестік туралы Келісімге қол қойылды және 2004 жылы 17 мамырда екі ел үкіметтері арасындағы мұнай-газ саласындағы жан-жақты ынтымақтастықты дамыту туралы негіздемелік келісімге өзгерістер мен толықтырулар енгізу, одан әрі пайдалану туралы хаттама бекітілді. Қазақстан мен Қытай энергетикалық ынтымақтастығы жаңа даму кезеңіне өтті.

Трансшекаралық газ құбыры жобасы: Түркменстан-Қазақстан-Қытай. 2007 жылдың тамызында Қазақстан мен Қытай басшылары Түркменстаннан Қытайға табиғи газды тасымалдау үшін құбырларды салу туралы келісімге қол қойды.

Қытайға Өзбекстан мен Қазақстан арқылы Түркменстаннан тартылатын халықаралық газ құбыры құрылысы жөніндегі келісім жасалды. 2007 жылдардың ортасында 4 мемлекеттің аумағында жалпы қашықтығы 7000 шақырым бойынша осы жобаны нақты жүзеге асыруы басталды [3].

Еске сала кетейік, Қазақстан мен Қытай арасындағы газ келісімі Қытай мен Түркменстан арасындағы келісімнің қосымшасына айналды. Бұл келісім бойынша, Қытай ұлттық мұнай-газ корпорациясы (CNPC) мен «Түркменгаз» 30 жыл бойы жыл сайын Қытайға 30 текше метрге дейін түрікмен газын жеткізу туралы келісімге келді. Сондай-ақ ҚХР мен Түркменстан 2009 жылы 17 шілдеде Түрікменстандағы табиғи газ кен орындарының бірін әзірлеу кезінде өнімді бөлу туралы келісім жасасты.

Бұл «Азия газ құбыры» ЖШС жүзеге асыратын Қазақстандағы ең ірі халықаралық жобалардың бірі. Жобаны «ҚазМұнайГаз» ҰК және CNPC Қытай мұнай компаниясы бірлесіп іске асыруда. Жоба мердігерлері Қазақстан, Үндістан, Германия, Ұлыбритания, Украина, Ресей және басқа да елдердің 11 филиалдарында жұмыс істейтін, «СРР-Қазақстан», «ҚазҚұрылысСервис» АҚ ҰМҚК компаниялар тобының мамандары болып табылады.

2009 жылдың шілдесінде бірінші желі бойынша (Алматы облысы Талғар ауданының Еламан кентінде) дәнекерлеу жұмыстарының аяқталуына орай ресми іс-шара өтті. 2009 жылдың соңына қарай «Азиялық газ құбыры» ЖШС пайдалануға дайындық кезеңін аяқтады және бірінші «Қазақстан-Қытай» құбыры арқылы Қытайға түркмен газын тасымалдауға тікелей кірісті. Қазақстан аумағында газ құбырын іске қосқаннан кейін шамамен 400 отандық маман жұмыспен қамтылып, қызмет көрсетті.

2003 жылдың наурызында АҚШ-тың «Ирак компаниясы» басталып, Таяу Шығыстан мұнай импорттаушы ҚХР-ның энергетикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіре бастады. Сондықтан Қытайдың Қазақстанның энергетикалық нарығына белсенуін АҚШ Иракқа өтемақы ретінде қолдады. Қазақстан-Қытай энергетикалық ынтымақтастығын жандандырудың тағы бір алғышарты – Қытайдың энергетикалық ресурстардың жеткіліксіздігін аса сезіне бастауы болды. Бұл кезеңде Қытайдың жаңа энергетикалық стратегиясы анық көрсетілген: ол сыртқы энергетикалық активтерді құруды көздейді. Қазіргі таңда Қазақстанда CNPC (Қытай ұлттық мұнай-газ корпорациясы), Sinopec (Қытай мұнай-химия корпорациясы), SINOOC (Қытай ұлттық теңіз мұнай компаниясы) сияқты ірі қытайлық мұнай-газ компаниялары бар. Оларға «Солтүстік Бозашы Оперейтинг», «Айдан CNPC Мұнай», «ПетроҚазақстан», «FIOK», «Aktobemunaugaz-CNPC» сияқты кәсіпорындардың

акциялары тиесілі, яғни Қытай Маңғыстау, Ақтөбе және Қызылорда облыстарындағы мұнай кен орындарын игереді деген сөз.

2003 жылдан бастап энергетикалық ынтымақтастық Қазақстан-Қытай қарым-қатынастарының кеңеюін тереңдетудің катализаторына айналды. Қытайлық энергетикалық корпорациялар қаржылай қолдау көрсете бастады және білім беру саласына, мәдени және әлеуметтік жобаларға гранттар бөлді. Алайда Қазақстанның Қытайдың мұнай-газ секторында мұндай теңгерімсіз қатысуы экономикалық және саяси тәуелділікке, демократиялық қысымның орын алуына қауіп төндіреді [4].

Сонымен бірге, Қазақстан Қытайды отандық көмірсутегі шикізатының әлеуетті нарығы ретінде түпкілікті қабылдап, бұл мемлекеттің сыртқы энергетикалық саясатының іске асырылуына сәйкес келді. Әртараптандырылған энергетикалық саясатты жүзеге асыруға назар аудара отырып, Қазақстан Қытаймен ынтымақтастықты дамыту арқылы жетекші энергетикалық нарыққа шығу перспективасымен жетекші альтернативті экспорт бағытын қалыптастырды. Бұл жалпы екі жақты экономикалық ынтымақтастықты тереңдетумен қатар жүреді.

Каспий қайраңындағы ауқымды көмірсутек ресурстарының арқасында Қазақстан 2015 жылдан бастап 25-30 жылға дейін жылына 110 млн. т мұнай өндіруді жоспарлап отыр. Салыстыру үшін мысал келтірер болсақ: 2010 жылы 67 млн. т мұнай мен газ конденсатын өндірді, ал 2011 жылы - 40,1 млн. т ғана. 2017-18 жылға қарай Қазақстан әлемдегі ең ірі көмірсутек экспорттаушы елдердің тізіміне кіруді жоспарлаған болатын, ал республика халықаралық энергетикалық тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге толық жауап береді.

2020 жылға дейін Қытай әлемдегі ең ірі мұнай импортері бола алады, әсіресе қазіргі таңдағы экономикалық өсудің өте жоғары қарқынын сақтаған жағдайда. Осы уақытқа қарай Қытай экономикасының мұнайға деген қажеттілігі 450-500 млн. т жетуі мүмкін. Әлемдік экономикалық дағдарыстың әсерінен экономикалық өсім қарқынының төмендеуі, сондай-ақ көмірсутегі шикізатының импортының төмендеуі – ол уақытша құбылыс.

2007 жылдың қарашасында Астанада «ҚазМұнайГаз» ҰК мен CNPC арасында Қазақстан-Қытай газ құбырының қазақстандық бөлігін салу және пайдаланудың негізгі принциптері туралы келісім жасалды, ол екі кезеңде жүзеге асырылатын болды. Газ құбырының бірінші учаскесі - Өзбекстан мен Қазақстан шекарасынан Қазақстан және ҚХР шекарасына дейін 1333 км. созылатын және жылына 40 млрд. текше метр өткізу қабілеті бар құбыр. Ал сыйымдылығы жылына 10 млрд. текше метр және ұзақтығы 1480 км болатын екінші учаске «Бейнеу-Шымкент» құрылысы экономикалық бағалау арқылы оның жарамдылығын көрсеткен кезде жүзеге асырылды. Қазіргі уақытта бұл жоба арқылы Қазақстан мен Қытай арасында құбыр «көпір» орнатылды. Нәтижесінде, мұнай экспортының Қытайлық бағыты дәстүрлі еуропалық бағытқа теңдестірілген баламалы нұсқаларды ұсынып, Қазақстанның энергетикалық басымдықтарда өз маңыздылығын арттырды [5].

2008 жылдың тамызында Ху Цзиньтаоның Қазақстанға жасаған сапары барысында Ата-су-Алашанькоу мұнай құбырын екінші кезеңін салу арқылы кеңейту туралы келісімге қол қойылды. Осы жоба арқылы құбырдың өткізу қабілеттілігі 10 млн. т-дан 20 млн. т-ға дейін артыру көзделді. Бұған қоса, Қазақстанның қатысуымен Түркменстан-Қытай халықаралық газ құбыры басталды. 2007 жылдың ортасында жалпы ұзындығы 7 мың км болатын төрт мемлекеттің (Түркменстан, Өзбекстан, Қазақстан және Қытай) аумағында осы жобаны іс жүзінде жүзеге асыру басталды.

Екі елдің мұнай-газ байланысы зор болашаққа ие екендігін айта кету керек. Себебі, ҚХР-ның сыртқы экономикалық стратегиясында Орталық Азия үлкен энергетикалық және транзиттік әлеуетке ие аймақ ретінде қарастырылады.

Оған қоса, соңғы жылдары, Қазақстан мен Қытай арасындағы ядролық энергетика саласындағы ынтымақтастық импульске ие болып отыр. Біз Қытайдың ТҮК-ның өз АЭС үшін қазақстандық уран сатып алуы туралы айтып отырмыз.

«Қазатомөнеркәсіп» қазақстандық компаниясы Қытайдағы атом электр станцияларының құрылысына қатысады. Онымен бірге, «Қазатомөнеркәсіп» Қытай атом электр станцияларына ядролық отын жеткізеді және қытайлық компаниялармен бірлесіп қазақстандық Иіркөл, Семізбай және Жалпақ мұнай кеніштерінде уран кенін өндіреді. Бұл үшін, «Қазатомөнеркәсіп», Қытай Гуандун ядролық-энергетикалық корпорациясының (CGNPC) және China National Nuclear Corp (CNNC) Қытай атом электр компанияларымен бірлескен кәсіпорын құрды. 2030 жылға дейін Қытай шамамен 120 атом электр станциясын салуды көздеп отыр. 2007 жылдың қазан айында Қазатомөнеркәсіп пен CGNPC арасында бірлескен кәсіпорын құру және «Қазатомөнеркәсіптің» Қытайдың атом энергетикасына инвестиция салу арқылы уран қорларын бірлесіп дамыту туралы екі меморандумға қол қойылды.

Бүкіләлемдік ядролық қауымдастықтың мәліметтері бойынша бүгінгі таңда Қытайда 14 реактор жұмыс істейді, 27 реактордың құрылысы жүріп жатыр, 2030 жылға қарай электр энергиясын өндіруде атом электр станцияларының үлесін 5% -ға дейін арттыру, олардың қуатын 4 есе арттыру жоспарлануда. Ең алдымен, Қытай үкіметі атом электр станцияларында өндірілетін электр энергиясын көбейтуді жалғастырады, өйткені 5 пайыздық көрсеткіш, әсіресе құрылыстағы жаңа реакторлардың санын ескере отырып, тым әсерлі емес.

Осы міндеттерді іске асыру мақсатында 2005 жылы Қытай Халық Республикасының Мемлекеттік кеңесі атом электр станцияларының белгіленген қуатын 42 ГВт-қа дейін ұлғайтуды көздейтін «Атом энергиясын дамытудың орта мерзімді және ұзақ мерзімді даму бағдарламасын (2005-2020)» қабылдады.

Қазақстандағы дәлелденген қорлар мен жыл сайынғы уран өндірісі Қытайдың ғана емес, сондай-ақ басқа да ірі уран шикізатын импорттаушылардың да қызығушылығын тудырады. Атап айтар болсақ, Дүниежүзілік ядролық қауымдастықтың (WNA) мәліметтері бойынша Қазақстан уран қорлары бойынша әлемде екінші орында тұр. Ал жыл сайын өндірілетін уран көлемі бойынша Қазақстан планетада жетекші орын алады. 2012 жылы ел 21 317 тонна көлемінде уран өндірді. Осылайша, «Қазатомөнеркәсіп» баяндамасына сәйкес, Қазақстан әлемдік уран кен өндіру өнеркәсібінде көшбасшылық дәрежесін сақтап қалды және деректер бойынша, әлемдік уран өндіру көлемі 55,7 мың т құрады, шамамен әлемдік уран өндірісінің 38% қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, Қазақстан, кез-келген экспорттаушы сияқты, өз нарығында сенімді және төлемге қабілетті серіктестің келуіне мүдделі, ал Қытай Қазақстан уранының сенімді серіктесі мен сатып алушысының рөліне өте лайықты. Қазақстанның Қытаймен арадағы ядролық энергетика саласындағы ынтымақтастығы, негізінен, Аспан асты еліне уран экспорттауға негізделген. Екіжақты ынтымақтастықтың қысқа мерзімінде Қытай Қазақстандық шикізаттың негізгі импортерына айналды.

Ядролық энергетика саласындағы қазақ-қытай қатынастары 2004 жылы «Қазатомөнеркәсіп» және Қытай Ұлттық қоры корпорациясы арасындағы 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған бірлескен уран өндіру және қайта өңдеу бойынша келісімге қол қойылған кезден бастау алады. Осылайша, келісім негізінде, тараптар 2020 жылға дейін Қазақстан Қытайға 24,2 мың т уран тасымалдайды деп уағдаласты. Сонымен қатар, 2009 жылдың сәуірінде Қытай мен Қазақстан Республикасы Қытайлық тараптың талабы бойынша, Иркөл кен орнында уранды шығаратын, «Семізбай-У» бірлескен кәсіпорнын құрды. Бүгінгі күні Қытай уран импорттаушылар арасында бірінші орынды иеленеді.

Сонымен қатар, Қазатомөнеркәсіп пен CGNPC 2009 жылдың 29 сәуірінде Қытайда атом электр станцияларын салу бойынша бірлескен кәсіпорын құру туралы меморандумға қол қойды.

Әділдік үшін, барлығы бір қарағандағыдай мінсіз емес екендігін айта кеткен жөн. Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасының ядролық саладағы ынтымақтастығының перспективалары қарастыруда келесі нюанстарды атап өтпеу мүмкін емес. Қол қойылған келісімдерге қарамастан, іс жүзінде ынтымақтастық кейбір кедергілерге тап болады. Мысалы, қытайлық тарап Қазақстан аумағында ірі кен орындарына қол жеткізуге деген ұмтылысын жасырмайды. Пекиннің ниеті анық: Қытайлық ядролық ТҰК Қазақстанда уран өндіретін болса, олар оны төмен бағамен алып шығу мүмкіндігіне ие болады. Ал Қазақстан мен Қытайдың бірлескен «Семізбай» кәсіпорнының жобалық қуаты жылына 500 т. ғана құрайды.

Тұтастай алғанда, Қазақстан өз алдына зор мақсаттар қояды. Астана шикізат серіктестердің уран қажеттіліктерін қанағаттандырумен қатар, бейбіт атомды пайдалану мүмкіндіктерін игеріп, ұлттық экономиканың жаңа жоғары технологиялық салаларын құру және ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетін нығайту мақсатына ұмтылады. Сонымен қатар біздің республикамыздағы басшылық өз аумағында атом электр станциясын салу туралы саяси шешім қабылдады. Осы тұрғыда, Қазақстан басқа да ірі державалармен, ең алдымен, Ресей, Оңтүстік Корея, Америка Құрама Штаттары мен Франция мемлекеттерімен ынтымақтастықты кеңейтуге ниетті [6].

Өз кезегінде, Қазақстан Қытайға жоғары дәрежедегі өнімдерді жоғары құнмен өткізуге қызығушылық танытады. 2011 жылы Қазақстанға уран диоксидінен отын таблеткаларын жеткізу құқығын беретін келісімге қол қойылды.

Сонымен қатар, басқа елдердің қазақстандық шикізатты сатып алуға мүдделі екенін ескеру қажет. Бұл ең алдымен уран қорлары бойынша әлемде үшінші орынға ие болғысы келетін, бірақ географиялық жағдайларға байланысты елеулі өндірістік қиындықтарға тап болған – Ресей. Бұл, өз кезегінде, Ресей басшыларын шетелден шикізаттың белгілі бір мөлшерін импорттауға мәжбүрлейді. Бұдан шығар қорытынды, Қазақстандық уранға қол жеткізу үшін, ресейлік және қытайлық ядролық ТҰК арасындағы бәсекелестік өршуі әбден мүмкін.

Энергетикалық ынтымақтастық Орталық Азияның жалпы дамуына, сондай-ақ аймақтағы биліктің тепе-теңдігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сондай-ақ, Қытайдың Орталық Азиядағы қатысуын жандандыру Қазақстанда көпвекторлық саясатты дамыту үшін тиісті мүмкіндіктер туғызады. Сонымен қатар, екі елдің экономикалық дамуындағы қызығушылықтардың алшақтығы да сезіледі, ал ол, өз кезегінде, болашақта бірқатар қауіп төндіруі мүмкін. Бұл қауіптің қатарына «ресурстық қарғыс» факторы, Қазақстанда Пекиннің инвестициялық саясатына байланысты үстемдік етуі, Қазақстанда, сондай-ақ Орталық Азияда ықпалын жоғалтудан қауіптенетін Ресей, АҚШ және ЕО наразылығын тудыруы мүмкін.

Қытай сарапшылары Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы энергетика саласындағы ынтымақтастық саяси кепілдіктер негізінде жоғары деңгейге қол жеткізілгендігін атап көрсетеді. Тиісті келісімге Қытай басшылығымен Қазақстан, Өзбекстан және Түркіменстан қол қойды. Ол 3 бағыт бойынша жүзеге асырылады: мұнай мен газды өндіру және дамыту, құбырларды салу және энергетикалық ресурстарды өңдеу саласы.

Қытай тақтатас газын барлау мен өндіруге арналған базаны дайындау үстінде, әсіресе ол оның қоры 47 млрд т болатын Өзбекстанға бағытталған [7].

2009 жылы Аспанасты елі Ресей, Бразилия, Қазақстан, Венесуэла және Түркіменстанмен құны 60 млрд \$ болатын мұнай жеткізу жөніндегі бірқатар келісімдерге қол қойды. Осы келісімшарттардың негізінде Қытай жылына 600 млн. т мұнайды қажет ететін болады,

қытай импорты жылына 75 млрд. өседі. Көптеген сарапшылардың пікірінше, Қытайдың экономикалық болашағы оның энергетикалық проблемаларды шешуге қабілеттілігіне байланысты болмақ. 2020 жылға қарай Қытайға жылына 600 млн. қажет болады, бұл елде жобаланған өндірістің үш еседен астамын құрайды, ал 2030 жылға қарай Қытай импортталған мұнайдың АҚШ-мен тең көлеміне тең болады және мұнай импортына тәуелділігі 80 пайызға дейін өседі [8].

Ең белсенді экономикалық ынтымақтастық саласы әлі де энергетика болып табылады. Осылайша. 2012 жылы Атасу-Алашанькоу мұнай құбыры арқылы Қытайға қазақстандық мұнайды экспорттау көлемі 11 млн. т құрады, ал Қазақстан-Қытай газ құбырының бірінші учаскесінің бірінші және екінші жолдары арқылы 42 млрд. текше метрден астам транзиттік газ тасымалдады. Қытай Қазақстандағы ірі инвесторлардың бірі және сауда-экономикалық әріптесі болып табылады. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің мәліметі бойынша, 2012 жылдың 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша Қытайдың Қазақстанға салынған инвестициялары 18,9 млрд. \$ құрады [9, б 6.].

ҚР ИДМ мен ҚХР Даму және реформа жөніндегі мемлекеттік комитеті арасындағы 10-отырыстың қорытындысы бойынша (2016 жылы 29 қыркүйек) автокөлік жасау, ауыл шаруашылығы, химия, тау-кен рудасы, мұнай және газ, құрылыс, металлургия, жеңіл өнеркәсіп, минералды тыңайтқыштарды шығару, энергетика және логистика, жаңа технологиялар салаларында жалпы құны 26 млрд. долларды құрайтын 51 инвест жобалардан тұратын тізім бекітілді.

2016 жылдың 31 маусымға дейін ҚР Қытайға 3,24 млрд. долл. көлемінде инвестиция жасады, оның 178,1 млн. тікелей, 110,7 млн. қоржындық, 2,95 млрд. долл. басқа да инвестициялар. 2015 жылы ҚР тікелей инвестициясы 46,3 млн. долл., 2016 жылдың 1-жартысында 27,5 млн. долларын құрады. Ал осы жылғы мәдіметтерге көз жүгіртетін болсақ, 2017 жылы 31 наурыздағы ҚР Ұлттық банк мәліметі бойынша Қытай Халық Республикасының Қазақстандағы инвестиция көлемі 15,2 млрд долл. құраған. ҚХР-дың Қазақстандағы инвестициясының басты бағыттарын транспорт, қаржы, сақтандыру қызметі, мұнай-газ, құрылыс салалары құрайды. Ал Қазақстанның Қытайдағы инвестициясының жалпы көлемі 3,58 млрд. долл. құрады.

Газ құбырларын дамыту жобалары бойынша Қазақстан-Қытай қуатын ұлғайту үшін ұзындығы 1 308 км, өткізу қабілеті жылына 25 млрд. м³ дейін магистральдық газ құбырын салу көзделген. Жобаны іске асыру мерзімі 2012-2017 жылдар аралығын қамтиды. 2017 жылғы 5 ақпандағы жағдай бойынша газ құбыры іске қосылған күннен бастап 21 млрд.м³ тасымалданды [10].

Энергетика саласындағы ынтымақтастық тек табиғи қорларды барлау мен өндіруді ғана емес, сондай-ақ оларды өңдеп шығару мен жеткізу міндетін атқара отырып, технологияларды алмастыруды қамтуы мүмкін. Шикі мұнай мен мұнай өнімдерін жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар өнімдерді терең өңдеуге арналған кәсіпорындарды құру мүмкін болады. Энергетика саласы, меніңше, өзара тиімді ынтымақтастық саласы болып табылады. Көлік және коммуникация, сондай-ақ энергетика салалары көпжақты ынтымақтастық тұрғысынан басымдық болуы мүмкін. Біз Еуразия кеңістігінде Энергия клубын құру туралы ұсынысты зерттеп жатырмыз. Бірінші кезеңде қатысушы елдердің әрқайсысының позицияларын үйлестіру және бірыңғай энергетикалық стратегияны әзірлеу қажет. Қазірдің өзінде Қазақстан, Қытай және Ресей Түрікмен газын өндіру және тасымалдау бойынша бірлескен жобаны жүзеге асыра алады [11].

Егер 2001 жылы Қазақстан 40,1 млн тонна мұнай өндірсе, 2006 жылы, - 65 млн. тонна немесе 62,5% көп. Мұнай экспорты тиісінше 32,4 млн. Тоннадан 54,6 млн тоннаға немесе 68,5% -ға дейін өсті. 2007 жылы ҚР Энергетика және минералдық ресурстар министрлігінің деректері бойынша мұнай өндіру 67,2 млн. тоннаны құрады, оның 60,6 млн тоннасы немесе

90,2% экспортталды. Ішкі нарықтағы тұтыну 12,9 млн. тоннаны құрады, оның ішінде Ресейден Шымкентке және Павлодар мұнай өндіруші зауыттарға импортталған 6,3 млн. тонна. 2010 жылы Қазақстан мұнай өндіруді жылына 100 млн. тоннаға дейін және 2015 жылы 150 млн. тоннаға дейін ұлғайтуды жоспарлап отыр. Халықаралық рейтинг агенттігі FitchRatings арнайы есебінде Қазақстанның мұнай-газ секторында айтарлықтай өсу күтілуде. Мұнай өндіру көлемі 2007-2015 жылдардағы жиынтық жылдық 5,7% өседі. 2015 жылы тәулігіне 2,3 млн. баррельге дейін жеткізіледі, бұл Теңіз, Қарашығанақ және Қашаған кен орындарының негізгі кен орындарында өндіріс көлемінің артуымен қамтамасыз етіледі. 2017 жылы Қазақстан әлемдегі ең ірі көмірсутек экспорттаушы елдердің тізіміне кіруді жоспарлап отыр, ал республика халықаралық энергетикалық тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге толық жауап береді.

Осылайша, екі елдің энергетикалық ынтымақтастығы стратегиялық перспективаға ие деп айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Кабиденов М. ҚР мен ҚХР арасындағы экономикалық әріптестіктің мәселелері мен болашағы // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». -2018.-№ 2. -URL: <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/250> (қаралған уақыт: 15.08.2018)
2. Әліпбаев А.Р., Курманов Е.Ф. Қазақстан мен Қытай арасындағы энергетикалық ынтымақтастық: мәселелері мен болашағы // ҚазҰУ Хабаршысы -2014. - №5.- С.25-28. -URL: <https://articlekz.com/kk/article/17273> (қаралған уақыт: 18.08.2018)
4. Альпиев Д.А. Транспортно-транзитные и энергетические проекты в отношениях между Казахстаном и Китаем. // Вестник КазНУ им. Ал-Фараби, Сер.МОМПИ - 2009. - №7. - С. 4-5. -URL: <http://articlekz.com/node/2598> (қаралған уақыт: 28.08.2018)
5. Есимова К. Модернизационные процессы в Центральной Азии: модели будущего -2011.- №10. - С. 30-32. -URL: <http://articlekz.com/node/544> (қаралған уақыт: 20.08.2018)
6. Изимова Р. Ядерный ренессанс Китая: Поднебесная – главный импортер урана из Казахстана.-2017.-№15.-С.20-21. -URL: <http://www.radiotichka.kz/news/full/1318.html> (қаралған уақыт: 30.08.2018)
7. Сулейман У.А., Хозеулы Е. Энергетическое сотрудничество Казахстана и Китая: геополитический аспект.- Алматы: Эксклюзив, 2014. – 224 с.
8. Тянь Хун Лин Международное сотрудничество КНР в нефтегазовом секторе // Analytic КИСИ. -2010.- № 4.- С. 117-121.
9. Особенности экспорта товаров в Китай // Инструктивные материалы «В помощь экспортеру» “KAZNEX INVEST.” – Астана: ТОО «Эридан 2007», 2013.- 30 с.
10. «Қазмұнайгаз» ҰҚ» АҚ 2016 жылға арналған жылдық есебі [Электрон.ресурс]. -2016. -URL <http://www.kmg.kz/uploads/documents/reports/2016/kaz/AnnualReport2016Kaz.pdf> (қаралған уақыт: 2.09.2018)
11. Баймухамбетов Т. Успешное развитие казахстанско-китайских отношений стало важным фактором обеспечения стабильности в регионе - мнение китайского эксперта [Электрон.ресурс]. – 2007.- URL: <https://www.zakon.kz/80530-uspeshnoe-razvitie-kazakhstansko.html> (қаралған уақыт: 5.09.2018)

Л.Н. Нурсултанова, Т.Т. Атаева, М.А. Маметай

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Казахстанско-Китайские энергетические проекты

Аннотация. Энергетический фактор стал играть в мировой политике не меньшую роль, чем военный, что привело к формированию и дальнейшему развитию энергетической дипломатии в качестве инструмента международной политики. В этой связи, важны энергетические отношения с Китайской Народной Республикой, которая является восточным соседом Казахстана. В статье проанализированы основные этапы реализации нефтегазовых проектов между двумя государствами, имеющие практическое значение для обеих республик.

Обе Республики на постоянной основе рассматривают итоги реализации решений, принятых на 9-м заседании Подкомитета. Кроме того, обсуждаются текущее состояние и перспективы взаимодействия в нефтегазовой и атомной промышленности, а также сотрудничество в сфере электроэнергетики, возобновляемой энергетики и ход реализации совместных проектов.

В числе лидеров по привлечению инвестиций остается топливно-энергетический сектор, куда за 26 лет развития страны было привлечено порядка 200 миллиардов долларов прямых иностранных инвестиций. И сегодня отрасль не сдает этих позиций: на текущий момент на трех крупных проектах – Тенгиз, Кашаган и Карачаганак – реализуются проекты расширения и продления добычи, общий объем инвестиций по которым составил 42,3 миллиарда долларов.

Ключевые слова: Казахстан, Китай, нефть, газ, энергетические интересы, ресурсы, сырье, экономическое сотрудничество.

L. Nursultanova, T. Atayeva, M. Mametay

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Kazakhstan-China energy projects

Abstract. Energy factor began to play in world politics no less important than the military factor, it led to the formation and further development of energy diplomacy as a tool of international politics. In connection with this, the energetic attitude of the People's Republic of China, which eastern neighbor of Kazakhstan, is very important. This article analyzes main stages of oil and gas projects implementation between two states, which have practical significance for both republics.

Both Republics on ongoing basis are reviewing the results of the implementation of decisions taken at the 9th meeting of the Subcommittee. In addition, the current state and prospects of cooperation in the oil and gas and nuclear industries, as well as cooperation in the field of electricity, renewable energy and the implementation of joint projects are discussed.

Among the leaders in attracting investments is the fuel and energy sector, where for 26 years of development of the country, about 200 billion dollars of direct foreign investments were attracted. Today the industry does not give up these positions: currently, three large projects - Tengiz, Kashagan and Karachaganak - are implementing expansion and production extension projects, with a total investment of \$ 42.3 billion.

Key words: Kazakhstan, China, oil, gas, energy interests, resources, raw materials, economic cooperation.

References

1. Kabidenov M. KR men KXR arasındagi ekonomikalik ariptestiktin maseleleri men bolashagi [Problems and prospects economic collaboration between RK and Republic of China], *Elektronnyy nauchnyy zhurnal «edu.e-history.kz»* [Scientific E-journal «edu.e-history.kz»], **2**, (2018). Available at: <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/250> (accessed: 15.08.2018)
2. Alipbaev A.R., Kwrmanov E.F. Kazakstan men Kitay arasındagi energetikalik intimaktastik: maseleleri men bolashagi [Energy cooperation between Kazakhstan and China: problems and prospects], *KazUW Хабаршси* [Bulletin of Kazakh National University named after Al-Farabi], **5**, 25-28 (2014). Available at: <https://articlekz.com/kk/article/17273> (accessed: 18.08.2018)

4. Al'piyev D.A. Transportno-tranzitnye i energeticheskiye proekty v otnosheniyah mezhdru Kazakhstanom i Kitaem [Transport-transit and energy projects in Kazakhstan and China], Vestnik KazNU im. Al-Farabi, [Bulletin of Kazakh National University named after Al-Farabi], 7, 4-5 (2009). Available at: <http://articlekz.com/node/2598> (accessed: 28.08.2018)
5. Esimova K. Modernizatsionniye processy v Centralnoy Azii: modeli budushhego [Modernization Processes in Central Asia: model of the future], 10, 30-32 (2011). Available at: <http://articlekz.com/node/544> (accessed: 20.08.2018)
6. Izimova R. Yaderniy renessans Kitaya: Podnebesnaya – glavniy importer urana iz Kazakhstana [China's nuclear renaissance: The Celestial Empire is the main importer of uranium from Kazakhstan], 15, 20-21 (2017). Available at: <http://www.radiotichka.kz/news/full/1318.html> (accessed: 30.08.2018)
7. Suleyman U.A., Khozeuly E. Energeticheskoe sotrudnichestvo Kazakhstana i Kitaya: geopoliticheski aspekt [China's nuclear renaissance: The Celestial Empire is the main importer of uranium from Kazakhstan] (Eksklyuziv, Almaty, 2014).
8. Tyan Khun Lin Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo KNR v neftegazovom sektore [China's international cooperation in the oil and gas sector], Analytic KISI, 4, 117-121 (2010).
9. Osobennosti eksporta tovarov v Kitai Instruktivnyye materialy [Features of goods export to China] «V pomosh eksporteru» - [Guidance materials "To help the exporter"] (Eridan 2007, Astana, 2013).
10. «KazMunayGaz» UK »AK 2016 jilga arналган jildik esebi [Annual report of KazMunaiGas for 2016]. Available at: <http://www.kmg.kz/uploads/documents/reports/2016/kaz/AnnualReport2016Kaz.pdf> (accessed: 2.09.2018)
11. Baimuxambetov T. Uspeshnoye razvitiye kazakhstansko-kitayskikh otnosheniy stalo vazhnym faktorom obespecheniya stabil'nosti v regione - mneniye kitayskogo eksperta [Successful development of Kazakh-Chinese relations has become an important factor in ensuring stability in the region: the opinion of the Chinese expert]. Available at: <https://www.zakon.kz/80530-uspeshnoe-razvitie-kazakhstansko.html> (accessed: 5.09.2018)

Сведения об авторах:

Нурсултанова Л.Н. – Аймақтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, т.ғ.д., Халықаралық қатынастар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Атаева Т.Т. – Аймақтану кафедрасының оқытушысы, Халықаралық қатынастар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Маметай М.А. – Аймақтану кафедрасының магистранты, Халықаралық қатынастар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Nursultanova L.N. – Assoc.Prof., Department of Regional Studies, Faculty of international relation, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

Atayeva T.T. – Department of Regional Studies tutor, Faculty of international relation, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

Mametai M.A. – Master Candidate, Department of Regional Studies, Faculty of international relation, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.